نظریهٔ اجرا

ریچارد شکنر

ترجمهٔ
مهدی نصرالله‌زاده

تهران
۱۳۸۶

www.ketab.ir

شکنر، ریچارد، ۱۹۳۴ - م. Schechner, Richard
نظریهٔ اجرا/ ریچارد شکنر؛ ترجمه مهدی نصرالله‌زاده. — تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)؛ دبیرخانه، ۱۳۸۶.
شش، ۶۰۶ ص. جدول، مصور، نمودار. — («سمت»؛ ۱۰۸۰: هنر؛ ۳۷)
ISBN 978-964-530-147-5 بها: ۴۲۰۰۰ ریال.
فهرستنویسی بر اساس اطلاعات فیپا.
عنوان اصلی: Performance Theory, 2003.
کتابنامه: ص. ۵۶۷ - ۵۷۷.
واژه‌نامه.
۱. نمایش. الف. نصرالله‌زاده، مهدی، ۱۳۵۴. مترجم. ب. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت). ج. جشنوارهٔ بین‌المللی تئاتر دانشگاهی ایران. دبیرخانه.
PN ۲۰۳۹ / ۵۶ ۸ ش ۷۹۲/۰۱
۱۳۸۶
کتابخانه ملی ایران ۱۰۳۰۴۵۲

Performance Theory, Richard Schechner, New York: Routledge, 2003.

نظریهٔ اجرا
ترجمه: مهدی نصرالله‌زاده
دبیرخانهٔ جشنوارهٔ بین‌المللی تئاتر دانشگاهی ایران (دهمین دوره) و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، ۱۰۸۰، هنر شماره ۳۷.
چاپ اول: بهار ۱۳۸۶
تعداد: ۲۰۰۰
حروفچینی و لیتوگرافی: سمت
چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
قیمت ۴۲۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه‌برداری، ترجمه و جز اینها برای ناشران محفوظ است (نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است).

نشانی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)، روبروی پمپ گاز، کدپستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۲-۴۴۲۴۶۲۵۰.
www.samt.ac.ir info@samt.ac.ir
تهران، چهارراه ولی‌عصر، کوچهٔ شهید بالاور، پلاک ۸، کدپستی ۱۷۴۱۳-۱۵۹۱۶، تلفن ۶۶۴۸۲۷۳۲
تلفکس ۶۶۴۸۲۷۳۱
www.iifut.ir

www.ketab.ir

مقدمه ناشران

نیاز گسترده دانشگاهها به منابع و متون درسی با نگرش اسلامی در رشته‌های علوم انسانی و محدود بودن امکانات مراکز علمی و پژوهشی که خود را موظف به پاسخگویی به این نیازها می‌دانند، ایجاب می‌کند امکانات موجود با همکاری دانشگاهها و مراکز پژوهشی در مسیر اهداف مشترک به خدمت گرفته شود و افزون بر ارتقای کیفی و کمی منابع درسی، از دوباره‌کاری جلوگیری به عمل آید.

به همین منظور، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت) و دبیرخانه جشنواره بین‌المللی تئاتر دانشگاهی ایران اولین کار مشترک خود را با عنوان کتاب *نظریهٔ اجرا* به جامعهٔ علمی کشور تقدیم می‌کنند.

این کتاب به عنوان کتاب مبنایی در مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد برای آشنایی با «نظریه‌های معاصر اجرا» در رشته تئاتر (نمایش) تدوین شده است. امید است علاوه بر جامعهٔ دانشگاهی سایر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

www.ketab.ir

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار بر ویراست مجموعهٔ آثار کلاسیک انتشارات راتلج	۱
مقدمه: الگوی بادبزن‌شکل و الگوی شبکه‌مانند	۸
فصل اول: رویکردها	۱۳
فصل دوم: واقعه‌ها	۷۶
فصل سوم: درام، متن، تئاتر و اجرا	۱۳۵
فصل چهارم: از آیین به تئاتر و بالعکس: رشتهٔ درهم‌تنیدهٔ سودمندی ـ سرگرمی	۲۰۱
فصل پنجم: به سوی بوطیقایی برای اجرا	۲۸۰
فصل ششم: بی‌توجهی انتخابی	۳۳۷
فصل هفتم: رفتارشناسی و تئاتر	۳۷۴
فصل هشتم: گستره‌های اجرا	۴۴۷
فصل نهم: زیبایی‌شناسی راسا	۵۰۹
منابع و مآخذ	۵۵۹
نمایه	۵۷۰
واژه‌نامه	۵۹۸

www.ketab.ir

پیشگفتار بر ویراست مجموعهٔ آثار کلاسیک انتشارات راتلج

مقالات این کتاب به جز دو مورد همگی بین سالهای ۱۹۶۶ تا ۱۹۷۶ نوشته شده‌اند. آن دهه دههٔ بسیار پرمشغله‌ای بود. علایق من به نحو چشمگیری از تئاتر به اجرا و از زیبایی‌شناسی به علوم اجتماعی تغییر جهت یافته بود. امروزه من با اطمینان از «اجرا» صحبت می‌کنم، اما در آن سالها در اینکه اجرا دقیقاً چیست خیلی مطمئن نبودم. می‌دانستم اجرا چیزی است بیش از آنچه بر روی صحنه‌های تئاتر نیویورک، لندن، یا پاریس ظاهر می‌شود. از ظهور هپنینگها در اوایل دههٔ ۱۹۶۰ تا اجرای پرشور و حرارت «درام اجتماعی»[1] (اصطلاح مورد استفادهٔ ویکتور ترنر) در خیابانهای امریکا ـ درام اجتماعیِ جنبش آزادیخواهی که هزاران تن از افراد عادی در آن مشارکت داشتند اما در بیان فصیح و حجت موجه شخص مارتین لوتر کینگ تبلور یافته بود ـ دریافتم که اجرا می‌تواند در همه جا، تحت شرایط بسیار گوناگون، و برای اهدافی بسیار متنوع، اتفاق بیفتد.

تجربه‌هایم به‌عنوان فعال در عرصهٔ حقوق مدنی، مخالف جنگ ویتنام، و نیز گهگاه مشارکت‌کننده ـ آفرینندهٔ هپنینگها، مرا به سمت طیف کاملاً جدیدی از تحقیقات رهنمون ساخت. در جریان این تحقیقات، انسان‌شناسی اجتماعی و فرهنگی را بسیار سودمند «یافتم»، چرا که انسان‌شناسان در قوم‌نگاریها و رسالات نظری خود با رفتار زیستهٔ واقعی آدمها به نحوی اجرایی[2] برخورد می‌کردند. با راهنمایی کتاب تأثیرگذار اروینگ گافمن، *نمایش خود در زندگی روزمره*،[3] متوجه شدم که

---

1. social drama
2. performatively
3. *The Presentation of Self in Everyday Life*

www.ketab.ir

اجراها، در معنای وسیع کلمه، با موقعیت بشری قرین‌اند. گافمن نمی‌گفت «همهٔ جهان صحنه است» ـ فکری که حاکی از نوعی ادا یا فریب است. منظور گافمن آن بود که آدمها مدام درگیر نقش‌بازی کردن (نقش‌ـگزاری)[1] و ساختن و به صحنه بردن هویتهای چندگانهٔ خودند. آدمها با نقشهایی که بازی می‌کنند به شکلی هر روزی واقعیتها یا هویتهای شخصی و اجتماعی خویش را اجرا و متحقق می‌کنند. آنها برای انجام این کار از قراردادهای اجتماعی‌ـتئاتری[2] (یا همان «رویه‌ها»[3]) بهره می‌گیرند و هم‌زمان نقابها (پرسوناها)ی سازگار با موقعیتهای خاص را نیز درست می‌کنند (گاهی آگاهانه، اما اغلب بدون آگاهی کامل از آنچه در حال وقوع است). آنچه ترنر بعداً به این مطلب اضافه کرد آن بود که اجراها اغلب به شکل آیینها و درامهای اجتماعی ظاهر می‌شوند.

به مدد انسان‌شناسی علاقهٔ فزاینده‌ای به فرهنگهای غیرغربی پیدا کردم. در ابتدا دربارهٔ این فرهنگها تنها می‌خواندم. اما در گام نخست، با انجام مسافرتی شش‌ماهه بین سالهای ۱۹۷۱ تا ۱۹۷۲ به تقریباً همهٔ کشورهای آسیایی (به جز لائوس، کامبوج، ویتنام، و چین)، مجموعه سفرهای خود را با جدیت تمام آغاز کردم ـ و یادداشتها و تجربه‌هایی را گرد آوردم که پایه و اساس مقالات این کتاب و کتابی که در ادامهٔ آن آمد (*مابین تئاتر و انسان‌شناسی*،[4] ۱۹۸۵) شد. در همان موقع کتاب چارلز داروین با نام *بیان عواطف در نزد انسان و حیوانات*[5] را خواندم. این مطالعه، در تلفیق با علاقه‌ای که به آیینها داشتم، مرا به سمت آثار رفتارشناسانی نظیر جولین هاکسلی و کنراد لورنتز، و سپس ایرنائوس آیبل‌ـآیبسفلت، هدایت کرد. در همان زمان، پژوهشگران سرگرم مطالعه دربارهٔ «زبان بدن» و طیف کاملی از رفتار بیانگرانه خارج از حوزهٔ کلام ملفوظ یا مکتوب بودند. در آسیا رقصها و موسیقیهایی را دیدم

1. role-playing
2. socio-theatrical conventions
3. routines
4. *Between Theater and Anthropology*
5. *The Expression of the Emotions in Man and Animals*

www.ketab.ir

و شنیدم که هم‌زمان بیانگرانه و دراماتیک بودند. این مشاهدات به من کمک کرد تا رفتارشناسی[1] را به ورزشها، بازی را به آیین، و هنر را به نقش‌گزاری پیوند زنم.

به‌تدریج هر چه بیشتر و بیشتر به پیوند میان فرهنگها و گونه‌های زیستی علاقه‌مند شدم. دربارهٔ دوران ماقبل تاریخِ مکتوب مطالعه کردم و به سمت «هنر غار» عصر دیرینه‌سنگی در جنوب غربی فرانسه و شمال اسپانیا کشیده شدم. سپس دربارهٔ پدیده‌های مشابهی در افریقا، کل قارهٔ امریکا و آسیا مطالعه کردم. خیلی زود متوجه شدم که این پدیده‌ها مصداق هنر تصویری متعارف نیستند؛ و اینکه غارهای مورد اشاره گالریهایی برای نمایش هنرهای بصری نبوده‌اند، بلکه تماشاخانه‌ها[2] یا محلهایی برای اجراهای آیینی بوده‌اند. گمان می کردم این آیینها نه فقط سودمند، بلکه برای اجراگران (و نیز تماشاگران، اگر اصلاً تماشاگرانی بوده باشند) لذت‌بخش نیز بوده‌اند. شکی نیست که نمی‌توانستم به چشم و گوش شاهد موسیقی، رقصها یا داستان‌سراییهای نمایشی‌ای که احتمالاً در غارهای عصر دیرینه‌سنگی اتفاق افتاده بودند باشم. آنها قرنها پیش خاموش شده بودند. اما باور داشتم که این مکانها تنها به شکل اجرایی قابل فهم است. از خود می‌پرسیدم آیا شمنهای سیبری، کُره یا مناطق بومی‌نشین امریکا تا همین اواخر گونه‌های مشابهی از اجرا را انجام نمی‌دادند؟ به‌علاوه، به این فکر افتادم که جنبه‌هایی از آرمان‌شهری‌گری[3] فرهنگ جوانان دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ امریکا با این اشکال اولیه و متقدم اجراهای انسانی مرتبط است. به بیان دیگر، شروع کردم به کل‌نگرانه[4] اندیشیدن. در داشتن این علایق و رویکرد کل‌نگرانه با یرژی گروتوفسکی شریک بودم، کسی که آثار و فعالیتهای هنری‌اش اروپا و امریکای شمالی را در دههٔ ۱۹۶۰ تسخیر کرده بود. کار هنری خود من نیز متأثر از گروتوفسکی بود. در مجموع، بین کار هنری و فعالیتهای تحقیقی‌ام حرکت آونگی طبیعی و سالمی وجود داشت.

1. ethology
2. theaters
3. utopianism
4. holistically

www.ketab.ir

هم‌زمان، ظرف مدتی که مشغول تهیهٔ این کتاب بودم زندگی دانشگاهی و زندگی هنری بسیار پویایی نیز داشتم. در این مدت گروههایی را پایه‌گذاری کردم، نمایشنامه‌هایی را اجرا نمودم و چندین متن نیز نوشتم. در همین دوره نخست در دانشگاه تولن (۱۹۶۲ـ۱۹۶۷) و سپس در دانشگاه نیویورک (از سال ۱۹۶۷ تا به امروز) تدریس کردم. من جزو بنیان‌گذاران گروه نیواُرلئانز (۱۹۶۴ـ۱۹۶۷)، مدیر تولید تئاتر آزاد جنوب (۱۹۶۴ـ۱۹۶۷) و مؤسس گروه پرفورمنس (۱۹۶۷ـ۱۹۸۰) بودم. همچنین، بین سالهای ۱۹۶۲ تا ۱۹۶۹ سردبیری مجلهٔ *Tulane Drama Review* را بر عهده داشتم که بعداً تبدیل به مجلهٔ *TDR* (*The Drama Review*) شد. در مقام سردبیر با نوشته و افکاری از سراسر جهان مواجه می‌شدم و آنها را مورد تحقیق و بررسی قرار می‌دادم. همچنین، نخست در به وجود آمدن مفهوم «مطالعات اجرا»[1] و سپس، در اواخر دههٔ ۱۹۷۰، در تشکیل نخستین گروه دانشگاهی ویژهٔ مطالعات اجرا در جهان، نقش کلیدی و مؤثر داشتم؛ این گروه اول‌بار به شکل غیررسمی در دانشگاه نیویورک تشکیل شد و سپس در سال ۱۹۸۰ به شکل رسمی این عنوان را یافت. به بیان دیگر، روند تعلیم و تعلّم من هیچ‌گاه متوقف نشده است.

این کتاب همچون گزارش و نشانه‌ای است از دوره‌ای طوفانی در جریان آن تعلیم و تعلّم ـ ظرف این مدت هنرهای اجرایی را رها نکردم بلکه آنها را در رابطه‌ای پویا با زندگی اجتماعی، آیین، بازی، گیمها،[2] ورزشها، و دیگر سرگرمیهای عامه‌پسند قرار دادم.

در آغاز این پیشگفتار اشاره کردم که فقط دو مقاله از مجموعه مقاله‌های این کتاب در فاصلهٔ زمانی بین سالهای ۱۹۶۶ـ۱۹۷۶ نوشته نشده‌اند. مقاله‌های «گستره‌های اجرا» و «زیبایی‌شناسی راسا» از لحاظ زمانی کارهای جدیدتری هستند اما با سایر مقالات این کتاب به لحاظ مفهومی در ارتباط‌اند. بهانهٔ نوشتن مقالهٔ «گستره‌های

1. performance studies

۲. در مورد این اصطلاح و نیز اصطلاحات دیگری که در اینجا آمده در فصلهای بعد به تفصیل توضیح داده خواهد شد. م.

www.ketab.ir

اجرا» شرکت در همایش جهانی دربارهٔ آیین و تئاتر به سال ۱۹۸۲ بود، اجلاسی که من به همراه ویکتور ترنر آن را برگزار کردیم. مقالهٔ «زیبایی‌شناسی راسا» که شکل‌گیری، پرداخت و اصلاح آن یک دههٔ کامل طول کشید (دههٔ ۱۹۹۰) اول‌بار در مجلهٔ *TDR* به سال ۲۰۰۲ منتشر شد. این دو مقاله از یک جنس‌اند ـ آنها نشان‌دهندهٔ بخشی از تلاش من برای پرداختن به رابطهٔ پیچیده میان اجرا و عواطف‌اند. حضور این مقاله‌ها در این کتاب، هرچند نسبت به بیشتر مقاله‌های دیگر این کتاب جدیدترند، از آن‌روست که در این دو مقاله با مفاهیم «عام بودن بیانگری عاطفی»[1] در مقابل «خاص بودن جلوه‌های فرهنگی»[2] دست و پنجه نرم کرده‌ام.

حقیقت آن است که من هم به موارد عام و جهانشمول (جهانیها)[3] باور دارم و هم به موارد یکتا و فرید.[4] این امر چگونه ممکن است؟ در یک کلام، زیست‌شناسی الگوها، عناصر سازندهٔ اصلی، و اعداد صحیح را در اختیار انسان می‌گذارد (شما نیز می‌توانید برای بیان این معنا از واژه‌ها و استعاره‌های خودتان استفاده کنید)، در حالی که فرهنگ و مؤلفهٔ فردیت نحوهٔ استفاده، استحاله، و اعمال این موارد را تعیین می‌کند و هر فرد و واحد اجتماعی را به چیزی که هست «تبدیل می‌کند». برای من «واقعیتها» در همهٔ سطوح تکاپوی انسانی وجود دارند: سطوح زیست‌شناختی ـ تکاملی، فرهنگی ـ اجتماعی، و فردی. این سطوح با یکدیگر همپوشی و برخورد متقابل دارند. صحّه گذاشتن بر وجود پیوند میان عناصر رفتارشناسانه، انسان‌شناسانه، و زیبایی‌شناختی به معنای انکار تنوع محلی و فردی و نیز مقولهٔ یکتایی و بی‌همانندی نیست.

اگر اجازه داشته باشم این تشبیه نه‌چندان نامربوط را انجام دهم، می‌خواهم بگویم ... جهان آکنده از هزاران زبان ملفوظ است. بین زبانهای مختلف تفاوتهای

1. expressive universality
2. cultural particularity
3. universals
4. singularities

www.ketab.ir

عمیقی وجود دارد ـ مثلاً، بین زبانهای سوآهیلی،[1] ماندارین،[2] اسپانیولی، بنگالی و کچوا.[3] ممکن است تا آنجا پیش رویم که بگوییم هر مجموعه ارزشهای فرهنگی خاصی منحصراً در بطن زبان ویژهٔ همان فرهنگ خانه دارند، و بسیاری از «احساسات» را نمی‌توان به شکلی مؤثر و کارامد ترجمه نمود. حتی در زبانهایی که عمیقاً با یکدیگر مرتبط‌اند، مثلاً در زبانهای انگلیسی و فرانسوی، بافت یک عبارت کاملاً قابل ترجمه نیست: «Je t'aime» فرانسوی با «I love you» در زبان انگلیسی فرق دارد. هم‌زمان، این هم حقیقت دارد که فقط گونهٔ انسانی است که، من حیث گونه، زبان «دارد». این توانایی ساختن و استفاده از زبان منحصر به هیچ فرهنگ خاصی نیست، بلکه ویژگی و توانایی گونه[ی انسانی] در کلیت آن است. به عبارت دیگر، هیچ جامعهٔ انسانی نیست که زبان نداشته باشد، همچنان‌که هیچ زبان خاصی نیست که مثل زبانهای دیگر باشد. به عقیدهٔ من، آنچه در مورد زبان صادق است در مورد طیف فوق‌العاده گسترده‌ای از فعالیتهای فرهنگی انسان نیز صدق می‌کند. به بیان دیگر، تفاوت و تنوع فردی، کاربردهای محلی و منطقه‌ای، هنجارهای ویژهٔ هر جامعه و نظایر آن، نیاز گونه‌ـگسترِ[4] بنیادی را به جمع شدن در قالب دسته‌ها و گروهها، تقویت پیوندهای اجتماعی، و تعامل با محیط و بازسازی آن (در قالب کشاورزی، خانه‌سازی، راه‌سازی، و نظایر آن) ملغی نمی‌کند.

کاوش در چگونگی و علت وقوع این تعاملها همان رشته‌ای است که مقاله‌های موجود در این کتاب را به هم وصل می‌کند.

ریچارد شکنر

۲۰۰۳

---

۱. Swahili؛ زبان اقوامی در قسمتهای مرکزی و جنوب افریقا. م.

۲. Mandarin؛ زبان چینی استانده و متعارف. م.

۳. Quechua؛ زبان تمدن اینکا. امروزه حدود ۷ میلیون نفر در پرو، اکوادور، بولیوی، شیلی و آرژانتین به این زبان صحبت می‌کنند. م.

4. species-wide

www.ketab.ir